

"XƏMSƏ" OBRAZLARI SEHRLİ XALÇALARDA

Mədinə Atayeva
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının Sənətsünaslıq fakültəsinin magistr tələbəsi
E-mail: amina.mamedova.1993@inbox.ru

XV əsrdən etibarən miniatürlərdə Nizami Gəncəvinin obrazlarına müraciət olunur. Sonradan isə bu ənənəni xalçalarda da görmək mümkündür. Orta əsrlərdən başlayaraq bu günümüzə qədər bir çox

xalçaçı-rəssamlar "Xəmsə"yə daxil bütün poemalara həsr olunmuş miniatür üslubda xalçalar ərsəyə gətirirlər. Onlardan biri də Eldar Hacıyevdir.

Hələ ali təhsil aldığı dövrlərdə Eldar Hacıyev Xalq rəssamı Lətif Kərimovdan, həmçinin sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru Kübra Əliyevadan bu sənətin sirlərini öyrənmişdir. Bildiyimiz kimi, xalçaçılıq texniki baxımdan icrası çox çətin olan bir sənət sahəsidir. İpək saplarla xalça iltəmələrini salmaq, mürəkkəb fiqurların üz ifadələrini, emosiyalarını əks etdirmək asan deyildir. Və tarixi şəxslərin sifət cizgiləri verilmir, sadəcə, o dövrə xas geyim ünsürləri vasitəsilə insan fiqurlarının yaş və tutduğu mövqeyi əks olunurdu. Onun eskizlərinə əsasən ipək saplarla toxunan dini, miniatür və süjetli xalçalar xüsusi maraqla qarşılanıb. Həmçinin portret janrına da müraciət edərək, Heydər Əliyev, İlham Əliyev, M.Füzuli, Bülbül, Corc Buş, V.Putin və digər şəxsiyyətlərin portretlərini xalça üzərinə köçürüb.

2013-cü ilin 13 noyabrında Parisdə Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və Azərbaycanın Fransadakı səfirliyinin təşkilatı dəstəyi ilə Nizami Gəncəvinin 870 illik yubileyinə həsr olunmuş sərgi keçirildi. Sərgidə Eldar Hacıyevin dahi mütəfəkkirin "Xəmsə"sindəki beş poemaya həsr etdiyi "Leyli və Məcnun", "Sirlər xəzinəsi", "Xosrov və Şirin", "Yeddi gözəl" və "İsgəndərnamə" adlı xalçaları nümayişlənib.

Onun yaradıcılığında ilk "XƏMSƏ" xalçasında "Xəmsə"dən götürülmüş müxtəlif lirik süjetlər miniatür şəkildə əks olunmuşdur. Xalçanın mərkəzində "Xosrov və Şirin" poeməsindən Xosrovlə Fərhadin söhbəti, "Yeddi gözəl"dən Bəhrəm Gurun ov səhnəsi və "İsgəndərnamə" poeməsindən İsgəndərin quş fəaliyyəti səhnələri səlhiyə ilə, miniatür üslubunun tələb etdiyi qanunlara əsaslanaraq xalçanın ara sahəsinin dörd küncündə açıq yaşıl, açıq sarı, açıq qəhvəyi rənglərin bir-birinə yüngül keçidləri ilə yaradılan meşə, qayalıq, çəmənlilik effektlərini, at-

lıların hərəkətini əks etdirir. Ana haşiyənin mərkəzində Bəhrəm Gurun hüzurunda musiqiçilər və xanəndələr təsvirlənib. Ara haşiyənin tünd və ana haşiyənin açıq koloriti ilə rəssam burada ziddiyyət əmələ gətirmişdir.

Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sinə daxil olan ilk poema "Sirlər xəzinəsi"dir. Eldar Hacıyev də bu mövzuya toxunmuşdur. Onun "Sirlər xəzinəsi" adlanan xalçasında "Sultan Səncər və qarı", "Nuşirəvan və bayquşların söhbəti", "Zalim şahla doğrudanışan qoca", "Müdrəklərin döyüşü" və "Ovçu ilə itin və tülkünün hekayəti" səhnələri rəssam tərəfindən yüksək səviyyədə təsvir olunub. Bütün adıçəkilən mövzuları özündə əks etdirən xalçalarda ayrı-ayrı personajların bir-birindən aydınlıqla seçilən geyimləri, geyimlərin xirdə naxış və detallarını, atların üzərinə salınmış çulların aydın naxışlarını dəqiqliklə verən rəssam xalça sənətində indiyə qədər işlənməmiş yəməni rəngindən də yeri gəldikcə bəhrələndirərək bu rəng vasitəsilə dərinlik effektini şərti dekorativ formada verməyə çalışıb. Həmçinin bu səhnələri həm memarlıq daxilində, həm də təbiətdə əks etdirmişdir.

"Xəmsə"yə daxil olan ikinci poemaya uyğun "Xosrov və Şirin" adlanan xalçanı digərlərindən fərqləndirən assimetrik tərtibatıdır. Əsas hadisələr kişi və qadının məhəbbəti, məkrə bağlı süjet ətrafındadır. Ana haşiyədə isə Xosrov və Şirinə həsr olunmuş miniatürlər verilib. Burada ana haşiyənin aşağı hissəsində Şirinin çimməsi, yuxarı hissədə isə onların ilk görüşləri. Bütün bu səhnələri rəssam təbiətin müşayiəti ilə canlandırıb. Proseslərin mürəkkəb və faciəli gedişini bir-birini əvəzləyən, tünd qırmızı, tünd yaşıl, tünd qəhvəyi, sarı rəngləri rəngkarlığa xas böyük ləkələrlə göstərməklə, hadisələrin sonunu əvvəlcədən xəbər verir.

Sevgi və məhəbbətə həsr olunan, faciəvi sonluqla bitən digər dastan "Leyli və Məcnun" poeməsidir. Bu mövzudakı xalçanın ana haşiyəsində əsas obrazlar, adından da göründüyü kimi, Məcnun və Leylidir. Ana haşiyənin aşağı hissəsində Leyli ilə Məcnun məktəbdə, dərs keçirilən an təsvirlənib. Sağda isə Məcnunun atası Qiyasi Kəbədə oğlunun bu məhəbbətdən qurtulmağı üçün dua edir. Yuxarı hissədə Məcnun Leylinin qəbrini ziyarətində, sağda isə sərkərdə Nofəl və döyüşçülərinin Leylinin qəbiləsi ilə vuruşması əks olunub. Hər iki səhnə arasında Leyli və Məcnun verilib. Bundan başqa,

Məcnunun səhrada vəhşi heyvanlarla dostlaşması, Leyli və Məcnunun atalarının görüşü və Məcnunun qolları bağlı qoca qarı ilə Leylinin yanına gəlməsi səhnələrinə yer ayrılıb.

Növbəti poema "Yeddi gözəl"ə rəssam üç xalça həsr etmişdir. İkisi "Yeddi gözəl", digəri isə "Fitnə" adlanır. İlk "Yeddi gözəl" xalçasının ara haşiyəsində sağ və sol tərəfdə kətabələr və onların daxilində nəbati naxışlar verilib. Yuxarı və aşağı kətabələrin daxilində isə Nizami Gəncəvinin beytləri yazılıb:

*"Çox iti zehinlər yatan
oldular,
Axırda saxsı qab satan
oldular.*

***

*Poladdan dağ olsa yəna
də, inan,
Vurub parça-parça dağ-
dar insan"*

Ana haşiyədə isə mərkəzdə Bəhrəm Gur öz ayanları ilə təsvirlənib. Ətrafında isə müxtəlif ölkələrdən olan yeddi gözəli görürük. Həmçinin məclisdə allərində musiqi alətləri ilə musiqiçi və xanəndələr əks olunub. Ana haşiyənin aşağı hissəsində Bəhrəm Gurun ov səhnəsidir. Burada ceyran, müxtəlif quşlar, bəbir, aslan, tazılar və s. heyvanları da görmək mümkündür. Eldar Hacıyev burada memarlıq abidələri, insan fiqurları yerləşdirsə də, təbiətin təsvirinə daha çox yer ayırıb. Göründüyü kimi, aq yerlik üzərində süjetlər əks olunmuşdur. "Yeddi gözəl" adlı digər xalçasının ara haşiyəsində kətabələr və Nizami Gəncəvinin beytləri verilmişdir:

*"Eşqinlə ataşa dön, nifrətinlə buza dön,
Elm yolunda günə dön, aya dön, ulduza dön!"*

***

*Kimin ki, dünyada bir maşuqu var,
Eləsi haqiqi bir aşiq olar"*

Oxra rəngli yerlikdən ibarət xalçanın ana haşiyəsi, digər "Yeddi gözəl" xalçasının kompozisiyası ilə fərqlənir. Belə ki burada ana haşiyənin mərkəzində qırmızı fonlu günbəzdə Bəhrəm Gur ilə İran

gözəli təsvir edilib. Ətrafındakı oxra və yaşıl fonlu günbəzdə Çin və Məğrib gözəli, yuxarıda sarı və yaşıl fonlu günbəzdə Bizans və Hindistan gözəlləri, sonda isə aşağı hissədə mavi və açıq rəngli fon üzərində günbəzlərdə Slavyan və Xarəzm gözəlləri yer almışlar. Ana haşiyənin aşağı hissəsində sağ və sol tərəflərdə təbiət lövhəlidir. Yuxarı

mərkəzdə isə Fitnə çiyində öküzlə 60 pilla qalxarkən, yanlarında Bəhrəm Gurun aslan və əjdaha ilə döyüşü əks olunmuşdur.

"Fitnə" xalçasının bala haşiyələrində nəbati ornamentlər, ara haşiyədə kətbəbələr və onların daxilində qızıl güllər diqqəti çəkir ki, ümumi şən əhval-ruhiyyəni daha da qüvvətləndirir. Kətbəbələr arasında gölçüklər var. Ana haşiyənin yuxarı hissəsində Bəhrəm Gur öz sərkərdəsinin sarayında kef məclisinə qatılıb. Yanında isə Fitnə çiyinlərində öküzlə 60 pilla qalxır. Məclisdirsə, əlbəttə ki, burada musiqiçilər və xanəndələr də əks olunmalıdır. Həmçinin kənz və qulluqçular əllərində müxtəlif taamlarla xidmət göstərirlər. "Fitnə" xalçasını təhlil edərkən bir nüans diqqətimi çəkdi: Eldar Hacıyevin yuxarıda qeyd etdiyim işlərindən fərqli, burada xalça daxilində göy yerlikli xalçaya da yer verilmişdir.

Və nəhayət, Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sindəki sonuncu poema "İsgəndərnamə" əsəridir. Eldar Hacıyev "İsgəndərnamə" xal-

çasında İsgəndərin Hindistanda fillərlə döyüşünü əks etdirə bilib. Ana haşiyədə sol tərəfdə Makedoniyalı İsgəndərin ordusu atlar, sağ tərəfdə hind əsgərləri fillər üzərindədir. Həmçinin fərqi etnoqrafik xüsusiyyətlərdən, yəni geyimlərdən də görmək mümkündür.

Eldar Hacıyevin Nizami Gəncəvinin poemalarına həsr etdiklərinə nəticə kimi həlalik son işi sayılan növbəti "Xəmsə" xalçasını qeyd edə bilərik. Xalçada həm Nizami Gəncəvi obrazı, həm də "Xəmsə"yə daxil beş poemanın təsvirləri var. Əsər 70 çeşiddə rəngli saplarla 10 ay müddətində toxunub. Tünd yerlik üzərində işlənən bala və ara haşiyədə nəbati ornamentlərdən istifadə edilmişdir. Ana haşiyənin tam mərkəzində dahi Azərbaycan şairi, filosofu Nizaminin əksi yerləşib. Və əhatəsində yaradıcılığından götürülmüş süjetlərdir. "Yeddi gözəl"dən Bəhrəm Gurun hüsurunda yeddi gözəlin rəqsi və yeddi rəngdə yeddi günbəz toxunaraq əks olunmuşdur. "Xosrov və Şirin"dən Xosrovla Şirinin laləzarlıqda gəzintisi, Fərhadın atın tərkində oturmuş Şirini dağın qoynuna qaldırması və Bisütun dağını yarması təsvirlənib. "Leyli və Məcnun"dən Leylinin Qeyslə məsum görüşü, Qeysin atasının Leylinin atasının yanına elçi gəlməsi və "sənin oğluna məcnun deyirlər" – bəhanəsi ilə rədd cavabı alması, Nofəlin öz ordusu ilə Leylinin atasının qəbiləsilə döyüşü, Məcnunun müqəddəs Məkkəni atasının istəyilə ziyarəti və şəfa diləməsi, Məcnun Leylinin qəbri üzərində səhnələri ilmələrə köçürülmə. "Sirlər xəzinəsi"ndən Fitnənin pilləkənlə çiyinlərində öküzü aparması, Nuşirəvan və bayquşların söhbəti anlamlı hekayəti rəssam tərəfindən işlənmişdir. Beşliyin son poeması "İsgəndərnamə"dən isə məşhur fatehin ordusunun Hindistanda fillərlə döyüşü, Bərdə hökmdarı Nüşabə ilə görüşü, Nüşabənin İsgəndərin şərəfinə böyük məclis düzəldərək bir-iri məcməyi ləl-cəvahiratı onun qarşısına qoyması, sərkərdənin qaranlıq dünyada mələklərlə görüşü canlandırılıb.

Sonda belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Eldar Hacıyev öz yaradıcılığında miniaturün bütün qayda-qanunlarına riayət etmişdir. O, öz Xəmsə dünyasını böyük uğurla xalça üzərinə köçürməyə nail olmuşdur. Əsərlərində hər bir detal nəzər-diqqəti çəkir. Xalçaları çoxfiqurlu kompozisiyadan ibarətdir və rəssam süjetlərin mahiyyətini tamaşaçıya aydın formada çatdırma bilmişdir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Əfəndiyeva İmruz. "Uğurlu sənətin aşiği". "Vişka" qəzeti, 19 may 2017.
2. Quliyev Pərviz. "Bəstəkar Cəlal Abbasov—50" portret cizgiləri ("Musiqi dünyası" jur. 3-4, 2007).
3. Дадашева Наталья. "Композитор Джалал Аббасов" (из книги "На улице Хагани 27") Баку, 2014.

Резюме

В данной статье доводится до сведения читателей особенности образов литературного памятника "Хемсе" в творчестве известного коврового художника Эльдара Гаджиева.

Ключевые слова: "Хамсе", ковёр, вставка, поэма.

Summary

In this article, which I composed with the help of Eldar Hajiyev, I would like to bring the reader's attention specific pentad characteristics of the artworks of famous carpetmaker and painter.

Key words: "Khamse", carpets, outlining, the poem.